

WOLVEN WAARNEMEN

Als wolven een territorium hebben, dan gaan ze dit ook markeren. Dat doen ze door een keutel op een opvallende plek achter te laten en door af en toe te huilen. Het vinden van keutels of wolven horen huilen is de gemakkelijkste manier om hun aanwezigheid vast te stellen. Om wolven te zien heb je erg veel geluk nodig. Ze zijn immers schuw en vooral 's nachts actief.

De wolf is de voorvader van alle hondenrassen. Sommige honden lijken sterk op een wolf. Honden hebben hun intelligentie en sociale vaardigheden van wolven. In Nederland verzamelt de Zoogdierverseniging alle wolvenwaarnemingen. **Waarnemingen graag melden via: www.wolvenin nederland.nl.**

HOE KUN JE EEN WOLF HERKENNEN?

Europese wolf

Kenmerken Europese wolf

- beige tot rossig-bruine vacht, met een grijzige rug
- weinig contrastrijk, donker zadelvormig patroon op de rug
- lange poten met grote pootafdrukken
- rechte en dikbehaarde staart met een zwarte punt
- een brede kop met een licht gekleurd gebied rond de snuit
- rechtopstaande, afgeronde oren met een wollig behaarde binnenkant, die ver uit elkaar staan

Uitwerpselen

- Wolven laten hun keutels vaak midden op een pad achter. Het bevat haar en stukjes bot van prooidieren en is ongeveer 2,5–4 cm dik en meer dan 20 cm lang

WOLVEN IN EUROPA

Sinds 1982 is de wolf een beschermd dier, hierdoor neemt het aantal wolven weer toe.

Vanuit Rusland, Polen, Spanje en Italië breiden wolvenpopulaties zich uit over het westen van Europa. Sinds eind jaren tachtig van de vorige eeuw zijn ze terug in de Franse Alpen en sinds 2000 in het oosten van Duitsland. Hun aantallen groeien en roedels wolven verblijven alsmat dichter bij Nederland. In Nederland worden steeds vaker wolven gezien.

Volwassen wolf

WOLF TERUG IN NEDERLAND

Lange tijd werden wolven intensief vervolgd, waardoor wolven uit grote delen van Europa verdwenen. Nu keren wolven terug naar gebieden waar ze ooit leefden. Ze horen bij onze natuur waar voldoende voedsel te vinden is zoals reeën en wilde zwijnen. Wolven kunnen wel met ons leven, misschien moeten vooral wij opnieuw leren leven met hun aanwezigheid.

Wolven leven niet alleen in uitgestrekte natuurgebieden, maar ook in het Europese cultuurlandschap wat vaak een mix is van akkers, weilanden, bossen en natuurgebieden. Ook hun prooidieren leven daar. In Nederland zijn de meeste natuurgebieden te klein voor een compleet wolventerritorium. Wolven in Nederland zullen zich net als in Duitsland dus deels in het cultuurlandschap vestigen.

Wolvenkeutels

Pootafdrukken/sporen

- Regelmatig gevormde, lange pootafdrukken met scherpe nagels
- Voorpoten groot, 8–10 cm lang, 7–9 cm breed
- Achterpoten kleiner, 7–9 cm lang, 6–8 cm breed
- Kenmerkende manier van lopen is een gelijkmatige tred

Het spoor is erg recht met heel weinig zwenkingen.

Perfekte tred: de wolf zet zijn achterpoot in de afdruk van de voorpoot

SAMENWERKEN VOOR SAMENLEVEN MET WOLVEN

Om weer opnieuw te leren samenleven met de wolf en voor het verzamelen en controleren van waarnemingen is **Wolven in Nederland** opgericht.

Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van organisaties die zich inzetten voor een conflictarm samenleven van wolf en mens. Wolven in Nederland werkt nauw samen met wolvenbureaus en specialisten in Duitsland, België en Nederland.

Meer weten? Bezoek dan de website [wolvenin nederland.nl](http://www.wolvenin nederland.nl).

Wolven in Nederland

WAT BETEKEN DAT VOOR U?

De verspreiding van wolvenroedels en wolventerritoria in Nederland en onze buurlanden

WOLVEN LEVEN IN ROEDEL

Wolven leven meestal in roedels, die bestaan uit een ouderpaar en hun jongen. Een roedel is dus eigenlijk een wolfenfamilie. Wolven jagen, eten, slapen en spelen gezamenlijk. Maar ze gaan ook vaak alleen op pad. Op een leeftijd van gemiddeld twee jaar wordt een wolf geslachtsrijp en verlaat het dier de roedel. Zo'n wolf gaat op zoek naar een partner en een eigen leefgebied. Wovon kunnen dan grote afstanden afleggen.

In ieder gebied kan slechts een beperkt aantal wovon leven. Elke roedel verdedigt zijn territorium tegen andere wolven. Een territorium in Midden-Europa is meestal 200 tot 300 km² groot, maar soms worden territoria van slechts 50 km² in zeer voedselrijke gebieden aangetroffen. Een roedel bestaat meestal uit vijf tot tien dieren.

Wolven leven meestal in roedels

HET ZIEN VAN EEN WOLF

Wandelaars, fietsers, hardlopers en ruiters zullen slechts zelden wolven zien. De dieren merken mensen vroeg op en meestal vluchten ze of verstopten ze zich.

Wie wandelt of fietst in het leefgebied van een roedel wolven heeft weinig kans om een wolf tegen te komen. Zelfs sporen van wolven zijn niet makkelijk te vinden. Maar zwerfende wolven op zoek naar nieuw leefgebied kunnen overal opduiken, zelfs in steden of langs de weg.

Niet iedere wolf die gezien wordt is ook echt een wolf. Veel meldingen blijken loslopende honden. Mocht je er toch een zien, blijf dan kalm en geef de wolf de kans om zich terug te trekken. Bedenk dat het uniek is dat je een wolf in het wild ziet. Hondenbezitters kunnen in wolvengebieden hun hond het beste aan de lijn houden, omdat territoriale wolven agressief kunnen reageren op honden.

BESCHERMING VAN VEE

Zoals gezegd zijn wolven gespecialiseerd in het eten van hoefdieren zoals ree en wild zwijn. Maar ze maken in principe geen onderscheid tussen wilde dieren en gehouden dieren zoals schapen en geiten. Daarom zijn maatregelen nodig om met name schapen te beschermen tegen aanvallen van wolven. Kuddes paarden en runderen worden minder bedreigd vanwege hun grootte en verdedigende houding.

Schrikdraad en kuddewaakhonden vormen samen de beste preventie

Effectieve bescherming vormt een goede schrikdraadafrastering die aan alle kanten is gesloten en geen openingen onder de afrastering heeft. Ook de inzet van speciaal daarvoor gefokte en getrainde kuddewaakhonden helpt goed tegen predatie. Ezels of lama's worden ook wel ingezet om kuddes schapen te beschermen, maar zijn veel minder effectief. Bij schade aan vee door wolven vergoedt het Faunafonds de schade. Zie voor meer informatie en de voorwaarden: www.bij12.nl/wolf.

JAGERS OP GROOT WILD

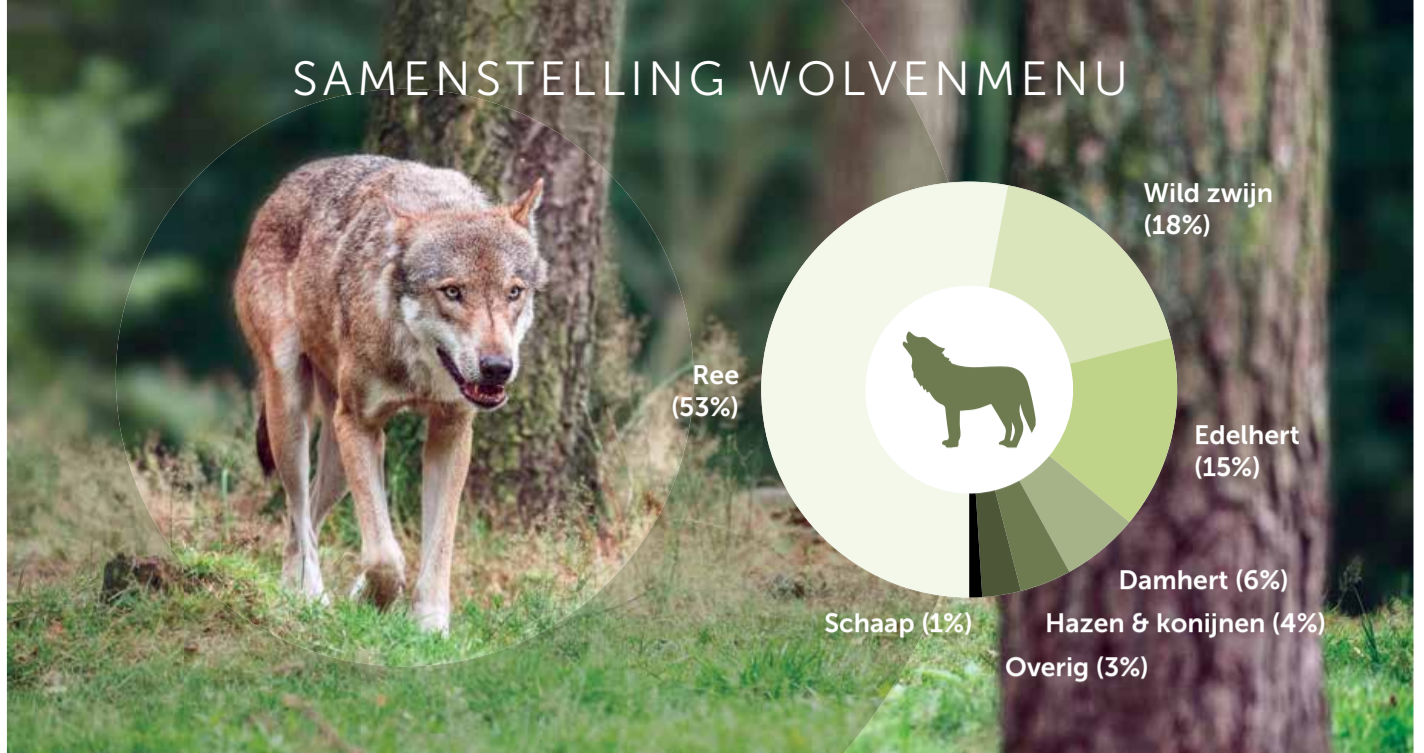
Wolven die zich gevestigd hebben jagen vooral op grote wilde hoefdieren, zoals ree, damhert, edelhert en wild zwijn. Wolven hebben in de natuur een belangrijke rol als predator. Zo doden wolven om de paar dagen een wild hoefdier. De resten blijven in de natuur achter en vormen een voedselbron voor aaseters, zoals aaskevers, raaf en zeearend.

Wolven doden om de paar dagen een wild hoefdier

Een volwassen wolf eet ongeveer 1.400 kilo prooi per jaar en een pup ongeveer 700 kilo. In een Duits onderzoek zijn duizenden wolvenkeutels geanalyseerd. Daaruit blijkt dat de prooidieren van territoriale wolven in Duitsland voor 53% uit reeën bestaan, 15% uit jonge edelherten en 18% uit jonge wilde zwijnen. Schapen worden in Duitsland weinig gegeten, ongeveer 1 schaap per wolf per jaar (1%). Ook jagen ze op hazen en konijnen (4%) en damhert (6%). In de herfst eten ze ook vruchten. Vogels maken maar een heel klein deel uit van

SAMENSTELLING WOLVENMENU

Het wolvenmenu in Duitsland bestaat voornamelijk uit ree, wild zwijn en hert

Wolven gedijen in verschillende landschappen

hun dieet. Wolven zijn opportunistisch: als zich een geschikte prooi soort aandient, dan maken ze daar graag gebruik van. Wolven jagen vooral op dieren die makkelijk te vangen zijn, zoals jonge onervaren dieren en oud of zwak wild. Dieren met een snel reactievermogen en een goede gezondheid worden minder vaak gedood. De aanwezigheid van wolven houdt hun prooidieren in beweging met als gevolg dat ze minder op voorspelbare plekken en op voorspelbare tijden aanwezig zijn. Dit werkt door in het gebied waar ze leven. Op plekken waar de grazers minder komen krijgt spontane bosverjonging meer kans. Wat de effecten in Nederland precies zullen zijn, zal de tijd leren.

Wolven kunnen prima leven in gebieden waar ook wordt gejaagd op herten en zwijnen. In Duitsland blijkt dat de jachtopbrengst niet minder wordt als er wolven zijn, maar dat jagers wel meer moeite moeten doen. Al was het maar omdat prooidieren waakzamer worden als er wolven zijn. Jagers en boswachters in wolvenregio's moeten het aandeel wild dat door wolven wordt gegeten wel meenemen in hun beheerplannen.

WOLVEN BIJ DE BUREN

In 2000 kreeg voor het eerst sinds 150 jaar een Pools wolvenpaar jongen op een militair oefenterrein in het oosten van Duitsland. In de jaren daarna groeide de populatie, door in Duitsland geboren wolven en nieuwkomers uit Polen. Van de Poolse grens tot aan Bremen en zelfs tot in Denemarken werden wolvenfamilies gesticht. Sindsdien zijn honderden jonge wolven geboren én vertrokken uit het territorium van hun ouders. Ze vormen de motor achter de steeds verdergaande uitbreiding, ook naar Nederland.

Of Nederland geschikt is voor wolven, beslisten de jonge rondzwerfende wolven zelf. Ze komen op eigen kracht. Voldoet het

gebied niet, dan trekken jonge wolven gewoon verder. Steeds meer wolven bezoeken Nederland en inmiddels zijn er vijf territoria. Lokaal is er blijkbaar voldoende rust en wild. Informatie over de huidige situatie in Nederland is terug te vinden op de website www.wolveninnederland.nl.

SAMENLEVEN MET WOLVEN?

De terugkeer van de wolf roept veel emoties op, zowel positief als negatief. Ervaringen in Duitsland, Polen en andere Europese landen laten zien dat gecultiveerde landschappen ook geschikt zijn voor wolven en dat conflicten met mensen zelden voorkomen. Wolven gedijen in verschillende landschappen en hebben geen 'wildernis' nodig om in te leven. Goede bescherming van schapen en ander vee is een must.

De komst van wolven vereist een heldere strategie met betrekking tot wolven die problematisch gedrag vertonen. Zoals wolven die -ondanks beschermende maatregelen- permanent op vee jagen, of wolven die agressief gedrag vertonen richting mensen. Voor een vreedzaam samenleven met mensen is ondanks de strikt beschermde status het verwijderen van dergelijke probleemwolven mogelijk. Maar alleen als laatste redmiddel. Er is geen reden voor vrees dat het samengaan van wolven en mensen in Nederland moeilijker is dan in andere Europese landen. Het is eerder andersom: een wolf zal in het drukke Nederland meer moeite hebben om een geschikte plek te vinden om zijn jongen groot te brengen en om niet als verkeersslachtoffer te eindigen.

IS ER EEN TOEKOMST VOOR WOLVEN IN NEDERLAND?

Verschillende factoren vormen een bedreiging voor wolven:

- Versnippering van geschikt leefgebied door wegen en spoorlijnen
- Verkeer, doodsoorzaak nummer één in Duitsland
- Illegaal afschot
- Ziektes zoals schurft en het parvovirus
- Hybridisering met honden

Rondzwerfende jonge wolf op zoek naar eigen leefgebied

Sinds 2015 zijn er weer wolven in Nederland aanwezig. Vanaf 2018 zijn er ook territoriale wolven en in 2019 zijn op de Veluwe de eerste jongen geboren. Naast gevestigde wolven zwerfen er geregeld jonge wolven door Nederland, op zoek naar een eigen leefgebied en partner.